

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.422:141.8
ОНР

ГЕРХАРД КРАЈКЕР
Универзитет Carl von Ossietzky
Oldenburg, СР Немачка

МОДЕРНА - ПОСТМОДЕРНА

Сажетак: Дискусија о модерни и постмодерни је продрла у све духовне и друштвене науке. И то са правом, јер све оне стоје у једном темељном односу према стварној историји и историји мисли, односу који утиче на остварење њихових специфичности у историји и у садашњости. Отуда није случајно да и књига „Политичке теорије 20. века”, теоретичара политике Klausа von Вејме-а има поднаслов „Од модерне до постмодерне” („Von der Moderne bis zur Postmoderne”).

Кључне речи: политика, модерна, постмодерна, политичка теорија

Пре неколико деценија говор о Постмодерни није уопште био уобичајен, а о Модерни је био спорадичан. При томе је уследила уобичајена подела потекла из историјских наука, где се под Модерном у смислу историјске епохе означавало Ново Доба, произишло из Средњег века и античког периода. Једни су видели под Модерном доба Просветитељства, од Ренесансе до 19. века. Други су, за разлику од претходних, налазили да Модерна започиње од момента реализације њихових идеја, од америчке и француске револуције, или, ако се односи на поједину земљу, од момента када се у њој видно јавља процес Модерне, како стоји у

двотомном делу једне групе историчара „Jahrhundertwende” („Преокрет столећа”). Када је реч о Немачкој, продор Модерне се десио у периоду од 1880. до 1930. Зашто 1880. година као почетак? Зато што се тада завршило стварање једне националне државе, зато што се убрзао процес индустријализације и јер је класна структура разградила сталешку структуру. Продрла је идеја једнакости: правно је формално призната, политички је делимично дозвољена, социјално је искривљена, где је само немачко порекло важило као претпоставка друштвеног признања. И у литератури и у уметности се може уочити продор Модерне у овом периоду. А зашто до 1930.? Зато што је заједно са председничким кабинетом започео крај прве демократске републике, најразвијеније политичке форме Модерне, и зато што је са доласком НСДАП покрет Контра-модерне извојевао победу *par excellence*.

Ја ћу се још једном вратити на најшири појам Модерне, који се историјски преклапа са Новим Добом. Ново Доба-Модерна, као историјска епоха, започиње око 1500. Откриће Новог света, коперниканска слика света, реформација као важан корак за изградњу индивидуума - сваки човек је директно одговоран пред Богом, упућен на властиту савест; ренесанса са секуларизацијом наука и открићем стваралаштва; стварање модерних држава са централизованом влашћу и администрацијом; програм искоришћавања/ овладавања природом; првобитна акумулација капитала од трговине, али и од насилног присвајања, пљачкања, колонизације - све то и још много тога више су почетни кораци историјског развојног процеса, чије су се проблематичне стране, као што је овладавање природом биле још током 1800. године тематизоване (Рана романтика/Frühromantik), али су тек у последњим деценијама (минулог века, Р.С.) биле у већој мери проблематизоване.

Други талас Модерне, од 17. до 19. века значајно одређује:

- *Просветитељство* са еманципаторским принципима, значи са идејама и тежњама једног новог утемељења друштва и државе на природном уговору (друштвени уговор). Слобода, једнакост, суверенитет народа, правна држава су идеје водиле, а политичке револуције (Енглеска, САД, Француска) су форма њиховог остваривања.

- *Индустријски капитализам* као све доминантнија привредна форма са својим пропратним појавама, као што су технизација, стварање социјалних класа, империјализам.
- *Стварање националних држава*, процес који до данас није завршен, иако је истовремено национална држава релативизирана.
- *Процес рационализације у привреди и државној бирократији*, оно што је Макс Вебер назвао западним рационализмом (циљ-средство- рационалност).

Већ у овој фази се јавља и *саморефлексиивност* Модерне, што значи да она саму себе разуме као разлику у односу на раније епохе, (да она) постаје свјесна својих типичности. Хегел је Модерну уздигао до појма, као и друге појаве. Своју сопствену филозофију Хегел је разумео као освешћивање до тада скривеног смисла историје. Просветитељство и француска револуција су Хегелу подлога за став да историјом управља умна смислености (*daß in der Geschichte eine vernünftige Sinnhaftigkeit waltet*), на коју су људи раније слепо реаговали, били управљани лукавством ума, али су сада започели да га свесно рефлектују. Разоткривање смисла историје - напредак према слободи - је за Хегела истовремено разоткривање светског божанског плана и тиме доказ, да постоји предодређеност. Патос, који Хегел повезује са периодом просветитељства и француске револуције, исказује се у следећим речима:

„У правној мисли је тако сада створен један устав, и на тој основи сада све мора бити постављено. Од како сунце стоји на хоризонту и планете се окрећу око њега, није виђено да људи себе постављају на главу, тј. на идеје, и стварност граде према томе... Тако је то био један прекрасан излазак сунца. Сва мисаона бића су суделовала у слави те епохе. Једна узвишена ганутост је владала у том времену, један ентузијазам духа је потресао свет, као да је први пут дошло до стварног помирења божанског са светом” (G.W.F. Hegel: *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, Frankfurt am Main 1970., Werke 12, S.529).

У саморефлексиивност Модерне не спада само историја филозофије Хегела, не улазе само тежње раних социјалиста и Маркса и Енгелса да просветитељство и његове принципе ослободе грађанских ограничења, већ у саморефлексиивност Модерне спада-

ју и прве *критике цивилизације*, изражене најпре од стране Русоа, а затим и од *раних романтичара*. Иако често немају другу перспективу до перспективу повратка (повратка природи, монархији, сталешком друштву итд.), они први указују на тзв. губитке Модерне: размађивање света кроз „понаучење” /*Vergwissenschaftlichung*/ (природа није више део света, већ предмет овладавања), кроз потискивање осећања од стране хладног разума, спокојства - циљевима, конкретног - апстрактним, личних осећања - рационализованим институцијама, попут државне бирократије. Много од оног, што је Модерна убрајала у прогрес, овде је виђено у својим амбиваленцијама (противречностима) или је барем наслућено.

С обзиром на многа разочарења модернистичких очекивања од напретка у 20. веку, неки дијагностичари су били потакнути да открију узроке за слом ових очекивања у самој Модерни. Најпре увиђамо: 20. век је донео велике напретке, не само техничке и економске, већ и у прихватању људских права, правне државе и демократије. Али је истовремено, у поређењу са претходним вековима, средствима техничко-економског прогреса, утицао на највеће падове у варварство, као што су масовни геноциди и два светска рата, преокрет продуктивних снага благостања у деструкцију људских животних основа, најоштрије дискриминације у расподели ресурса и добара између севера и југа. Отуда искрсава питање, није ли Модерна потпуно промашила у својим веровањима у прогрес, па чак и пирање: није ли она сама допринела варварству. Умногome делује убедљиво самопропитивање, колико се техничко-економски прогрес одвојио од људског; народ, у ког се полагало толико наде као у нову политичку снагу, као јединог суверена, показао се поводљивим, спремним да се подвргне харизматичким вођама и њиховим варварским циљевима; националне државе су додуше уклониле неограничену моћ појединих владарских лоза, али су довеле до насиља једних према другима као и према мањинама унутар својих граница - листа оправданих разочарања се може наставити.

При том налазим, да се на тај начин не може доказати негативна логика Модерне, већ само да и оно негативно представља један могући развој, који никад не садржи нужност једног природног закона. Пре би се могло рећи, да су водеће снаге Модерне

биле одвећ одмерене у својим узвишеним принципима људских права, слободе и једнакости, да нису биле довољно радикалне, да се нису довољно супротставиле антимодерни и чак су јој често ишле на руку. Отуда једва да има философа, који се убраја у просветитељство, а да се одрекао идеологије људског ума, једва да има једног мислиоца, који није сматрао ваневропске народе мање вредним. Истовремено су варварства 20. века произашла из једног мишљења и менталитета, који стоји у супротности са просветитељском Модерном, из антихуманизма и антилиберализма, који је задао ударац Вајмарској републици у Немачкој. Техничко - економска постигнућа Модерне су знала добро послужити антимодернистичким покретима попут национал - социјализма. Ако би се то искористило и устврдило, да је нацистичка владавина утицала на модернизацијски пробитак, онда је то тачно у смислу једног техничко-економског напретка, који се унапред одвојио од људског и политичког.

Свакако је тешко разумети Модерну као историјски појам епохе; у стварној историји прелаз из Средњег у Ново Доба се дешава споро, преко столећа се преклапају „предмодерне” и „модерне” структуре (Немачка: индустријско друштво - политички предмодерно). Можда је боље с обзиром на чињенице, схватити Модерну као историјски мисаони правац са одређеним идејама, као што се и дешавало у појединим наукама (философији, литератури, музици, науци о уметности).

Шта је заправо Постмодерна? Лиотар (Liotard) је разуме као радикалан отклон од Модерне, Велш (Welsch) као њено даље развијање, као нови степен саморефлексије и билансирања. Позивање на Ничеа показује, да Модерна производи не само безусловно нове идеје и изјаве, већ објашњава одређену линију кретања Модерне као једине носиве идеје. Основна мисао Лиотара, потпуно упрошћено, је: раније је у историји мисли Модерне владала потрага за *једном* истином, за *једним* разумом, за *једним* значењем историје, у смислу какав је код Хегела и Маркса. У историји једна таква истина никада није постојала, као што показују многи *изми* у Модерни, већ „велике приче” (мета приче), које су једне другој конкурисале; значи тумачења света, друштва, историје из различитих перспектива. Где је било јединства, у мисли

или у политици, то је било повезано са упитним или насилним уједињењем. Значи, треба одустати од јединства као програма.

Кључни појмови Постмодерне су *плурализам* (Pluralismus) и *диференција* (Differenz) /разлика/, њима атакирајући (суштински) супротни појмови су јединство и идентитет. Хабермас важи за главног противника неких постмодерниста. Он је сигурно најреномиранији међу онима, који се унутар одређених аспеката нису одрекли јединства ума. Хабермас је покушао да процес формирања политичке воље подвргне рационалним правилима дискурса (аргументација), и да преиспита важеће аргументе произашле из дискурса на основу тога да ли могу или не да захтевају општу важност. Његов циљ је дакле утемељен, универзалан консензус, који је заснован на томе да је ум нешто заједничко свим људима, па се следствено може доћи до једнаких убеђења у мишљењу, у фер разговору и контра-говору. За постмодернисте је то анахрона претпоставка, неки у томе чак виде пред-ступањ тоталитаризма. У међувремену је Хабермас, што је једна од његових јаким особина, прерадио многе ставове својих критичара у оквиру своје теорије. Он је јасно прихватио признавање разлика у својој универзалној теорији људских права (пре свега узимање у обзир другога) и инсистирао на консензусу само у принципима, који су још за Канта били неопходни за заједнички живот људи, значи на људским правима, правној држави и демократском уставу. Насупрот многим претпоставкама, Хабермас не заступа један апсолутан, већ дискурзиван појам ума. До тога је дошао још његов учитељ Кант, што по правилу измиче онима, који узимају до знања само Кантове априорне одреднице ума. У *Критици чистог ума* то значи:

„Ум се у свим својим пословима мора подврћи критици, и његова слобода се не може угрозити, а да притом не наудимо себи, излажући сами себе штетној сумњи. Не постоји ништа тако важно, у смислу корисности, ништа тако свето, да би смело узмаћи једном таквом преиспитивању, које не зна за личан углед. На овој слободи почива чак сама егзистенција ума, који нема диктаторски углед, већ његов суд није ништа друго до сагласност слободних грађана, који сва његова премишљања, чак и његов вето, морају моћи слободно да изразе” (I. Kant: *Werkausgabe* in 10 Banden, hg. Von W. Weischedel, Bd. IV, 1964, S. 630 f).

Један од најизражајнијих представника постмодерне филозофије у Немачкој је Wolfgang Welsch, који је тачно сажео основне претпоставке постмодерног мишљења у својој студији „Наша постмодерна модерна”.

„Постмодерна је она историјска фаза, где је стваран и признат радикалан плуралитет као основа друштва и где тиме продиру плуралистички облици размишљања и акције, постају доминантни и обавезни. Ако се тај плуралитет схвати као прост процес разрешења, онда се он не разуме у темељу. Он даје једну позитивну визију. Неодвојив је од истинске демократије.

Основно сазнање Постмодерне је непрекорачиво право високо диференцираних научних форми, животних нацрта, модела понашања”.

„Стари сунчани модел - једно сунце за све и над свима - више не важи, он се показао неодговарајућим. Када се овај принцип не потискује, већ се оставља да делује, доспева се у 'Постмодерну'. *Даље стоји истина, правда, људскост у плуралу*”.- То није промишљено емпиријски, већ нормативно.

„Стога се она држи за разне групе и окреће се против јединства, наступа против монопола и разоткрива злоупотребе. Њена опција је плуралитет начина живота и облика понашања, типова мишљења и социјалних концепција, система оријентације и мањина. Она је тиме очигледно критичног духа. Нема ништа са непромишљеном афирмацијом status quo-a”

„У строгом смислу постмодерног, ова наша постмодерна модерна стоји насупрот само једној другој модерни; не оној последњој, из 20. века којој је дужна, већ Модерни у најстаријем и заиста антикварном смислу, Модерни у смислу Новог Доба. Постмодерна напушта њену основну опсесију: снове о јединству”.

„У суштини, посмодерна је *етички* заснована. Она захтева нов начин опхођења са плуралитетом - и то са једним плуралитетом, који је свакако постао тежим због њеног радикализма. Она захтева нову врсту етике, прилагођену управо овом радикалном и тиме ео ipso конфликтном плурализму.

При томе се наново поставља проблем ума. Осим тога плуралитет наспута као плуралитет облика рационалитета. Њиховим

односом се не може више управљати под призмом једне једине обавезујуће фреме ауторитета, једне врсте хипер-рационалитета. С друге стране, ни хетерогеност рационалитета не може да буде последња реч”.

Постмодерној аргументацији се мора дати за право из више разлога: да су потпуна значења постала упитна, да полагање права на истину више не може бити апсолутно, да се разлике на свим пољима, од мишљења преко животних форми до различитих култура, разумеју позитивно, као израз слободе и другачијег бивствовања, да су покрети који су наступали у историји под заставом разума и емаципације (Француска револуција, болшевизам) завршавали терором. Па ипак, постмодернисти не одговарају на читав низ питања, пре свега на питања политичке теорије, за која пак Хабермасова теорија даје сасвим добар правац, иако ту истовремено постоје многа оправдана премишљења о њеним условима и практикабилитету. Ја ћу овде само навести моје политичко-научне ограде од последица одређених постмодернистичких схватања:

- Како треба да изгледају процеси креирања политичке воље који су усмерени ка *одлучивању*, када као последња и једино обавезна сагласност важи једино принцип одржања радикалног плуралитета? Не води ли то неизбежно до неутемељених самовољних одлука моћних или одлука већине која се не обазире на мањине? Сваки плуралитет при одлучивању мора да постане *јединство*, јер само делање не може да буде плуралистичко. Само делање је углавном везано за *или-или* (Entweder-Oder) а не *и-и* тј. *како-тако* (Sowohl-als-auch). другим речима, не може се истовремено ићи дуж два пута!

- Како је могућ заједнички живот људи у једном друштву, када култура - као и аутономија субјекта - не налази свој оквир у демократски - правно установљеном друштву као јединству? Конкретно: у складу са културом, једну Туркињу могу удати њени родитељи, али је њени родитељи не смеју на силу удати, када живе у правној држави и демократском друштву. Исти проблем се јавља модификовано у односу на оквире културне и аутономије националних држава и у области светског друштва, освајачких ратова, империјално-економске владавине. Без универзално прихваћених принципа плуралитета и разлике и без јединствених норми, нема основе за светски мир.

- Да ли је могуће постојање еманципаторских циљева напретка, када ја у име највишег принципа плуралитета друге принципе попут слободе, једнакости, правде препуштам потпуно различитим тумачењима? Сваки захтев за једнаким положајем жена се „распада” у плуралним схватањима правде из мушке и женске перспективе.

Литература:

- Giddens, Anthony: Konsequenzen der Moderne, 1995
 Habermas, Jürgen: Die Moderne - ein unvollendetes Projekt (1980), in: drs.: Kleine Politische Schriften I-IV, 1981
 drs.: Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen, 1985
 drs.: Die Einbeziehung des Anderen. Studien zur politischen Theorie, 1996
 Kamper, Dietmar/Reijen, Willem van (Hg.): Die unvollendete Vernunft: Moderne versus Postmoderne, 1987
 Kraiker, Gerhard: Kontinuitäten und Diskontinuitäten in der Kritik des Fortschritts: Verkehrung der Fortschrittspositionen von Links und Rechts, in: Müller-Doohm, Stefan (Hg.): Jenseits der Utopie. Theoriekritik der Gegenwart, 1991
 Kursbuch Heft 122: Die Zukunft der Moderne, Dezember 1995
 Lyotard, Jean-François: Der Widerstreit, 1987
 drs.: Streifzüge, 1988
 Meier, Heinrich (Hg.): Zur Diagnose der Moderne (Texte u.a. von Daniel Bell, Agnes Heller, J.-F. Lyotard), 1990
 Nitschke, August/Ritter, Gerhard A./Peukert, Detlev J.K./Bruch, Rüdiger vom: Jahrhundertwende. Der Aufbruch in die Moderne 1880-1930, 2 Bde, 1990
 Taylor, Charles: Das Unbehagen an der Moderne, 1995
 Wellmer, Albrecht: Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne. Vernunftkritik nach Adorno, 1985 (Suhrkamp stw 5352)
 Welsch, Wolfgang: Unsere postmoderne Moderne, Vierte Auflage, 1993

*Превод: Златиборка Попов
 Коректор превода: др Радивој Степанов*

Белешка о аутору:

Др Герхард Крајкер је професор политичких наука на Carl von Ossietzky у Олденбургу (СР Немачка). Његов научни и истраживачки рад усмерен је првенствено на питања везана за политичку теорију, теорију државе и друштва, политичку историју и савременост, те политичку културу Вајмарске републике. Тренутно на основним и постдипломским студијама држи курсеве посвећене Политичкој теорији И. Канта, Теорије моћи Фукоа, Арендт, Лумана.